

Асєєва Т. О., магістрантка,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка,
м. Київ

ТЕКСТОТВІРНІ ФУНКЦІЇ ІМПЕРАТИВІВ У КАЗАННЯХ ЛЕОНТІЯ КАРПОВИЧА

У статті проаналізовано функції імперативних форм дієслів у барокових казаннях Леонтія Карповича, одного з відомих проповідників початку XVII століття. Казання розглядається як комунікативний акт проповідника з реципієнтом, спрямований на формування переконань вірян.

Ключові слова: імператив, мовленнєвий вплив, комунікативний акт, проповідник, реципієнт, барокова проповідь, Леонтій Карпович.

XVII ст. визначне тим, що естетика бароко вивела українську релігійну літературу на якісно новий рівень, збагатила корпусом оригінальних творів. У цьому контексті варто відзначити Леонтія Карповича, оскільки в його творчості починають яскраво простежуватися ознаки «нового» типу проповіді, хоча перші тексти датуються ще 1615 роком (пор.: теоретичне обґрунтування «нової» проповіді визначив Й. Галятовський у роботі «Наука албо способь зложена казання» аж у 1659 році).

В основі проповіді як жанрі релігійної літератури закладений акт комунікації проповідника з вірянами. Проповідницький комунікативний акт характеризується переконувальним впливом на аудиторію, якій священник прагне показати праведний життєвий шлях. На думку Ю. Олешко, проповідник є не тільки мовцем, а й “слухачем Бога”, тобто він висловлює не свої думки, а підпорядковані вченню, тому він має не нав’язати думку, а наблизити аудиторію до Бога [10, с. 352]. О. Матушек стверджує, що “завданням проповідника було приєднати аудиторію до тієї точки зору, носієм якої був суб’єкт висловлювання” [7, с. 70]. Для того, щоб формувати погляди вірян та закріпити у їх свідомості релігійні повчання, донести до них Боже слово, проповіднику необхідно майстерно вміти користуватися

мовними ресурсами, які допоможуть досягти поставленої мети. У текстотворенні проповіді з огляду на її основне завдання — формування переконань вірян — особлива роль належить імперативам.

Метою дослідження є визначити функції імперативних форм дієслова в текстотворенні (на основі проповідницьких текстів Леонтія Карповича).

Для реалізації зазначеної мети передбачається розв'язання таких **завдань**:

- розкрити функціонування імперативів у текстах Леонтія Карповича (з акцентом на вираження граматичних категорій особи та числа);
- дослідити вживання імперативів з огляду на структурні особливості побудови казання;
- проаналізувати функціонування перформативних дієслів (ментальних та соціальних) у казанні як мовленнєвій дії.

Для досягнення мети були використані **загальнонаукові** (методи аналізу, синтезу) та **власне лінгвістичні методи дослідження** (описовий метод для того, щоб схарактеризувати текстотвірні особливості функціонування імперативних форм; контекстуально-інтерпретаційний метод для потрактування вживання імперативів у проповіді як мовленнєвому акті).

Учені досліджували різні аспекти творчості таких відомих проповідників, як Й. Галятовський, А. Радивиловський, П. Могила та ін. Це роботи С. Азовцевої [2], К. Біди [4], О. Зелінської [5], О. Матушек [7], Ю. Олешко [11], І. Чепіги [13] та багатьох інших. Якщо говорити про дослідження постаті та творчості Леонтія Карповича, то ми маємо лише одне ґрунтовну працю «Леонтій Карпович. Життя і творчість» (2001 р.) білоруської дослідниці Любові Левшун [6]. С. Маслов частково розглянув спадщину Леонтія Карповича, зокрема у роботі «Наука Леонтія Карповича в неділю перед Різдвом» [8], і схарактеризував діалектні особливості мови автора та стилістичні засоби виразності його проповідей. Згадки про проповідницькі тексти Леонтія Карповича можемо знайти у працях О. Ніки, Ю. Олешко, О. Зелінської. Імператив у староукраїнській мові вивчала І. Шевчук [15, 16].

Актуальність роботи полягає в тому, що постать Леонтія Карповича як барокового проповідника є малодослідженою, тому встановлення текстотвірних функцій імперативів у текстах казної є необхідним сегментом подальших різноаспектних студій.

Джерельною основою дослідження стали проповіді Леонтія Карповича «**Казанье двое**», що складається з «**Казанья на Преображение**» і «**Казанья на Успение Пречистое**»; а також «**В неделю пред Рождеством Христовым наука**», що наводяться за публікацією Л. Левшун [6].

Імперативи 2 особи однини забезпечують безпосередній вплив на реципієнта, формують спонукання до дії. У такий спосіб вірянин сприймав сказане проповідником як необхідність виконання кожним особисто: «*И троха нижей: «А якож естесмо в той Церкви приходьяныи альбо суседьями, **послухай**: яко сусед альбо приходень, вьшедшы, на час до мешканя якового знову з него за росказаньем пана своего на иньшее местьце ся преносит, так и мы, вьшедшы в Церков през крещение, знову з неи през смерть на мешканье вечное ся представляемо»* [6, с. 148]. Такий результат забезпечується також складеною формою присудка в наказовому способі: «*Маеш знати, иж тое, о котором ся на початьку вьспомнети обещало преобразование, которым ся душа человека християнского преображает альбо пременяет, тую горкость крестную — солодькою, тот тяжар ярма христова — легким, и тую тесноту и прикрость дороги, до збавеня провадячое, — сладькою, престроньяною и роскошьною чинит»* [6, с. 158]. Імператив може забезпечувати діалогічну структуру тексту, що підсилює комунікативний контакт між казнодією та прихожанами: «*Спытаеш мя, а што то за клейноты альбо упоминки? — **Слухай** на то респонсу святаго Афанасия на пытанье Антиоха кнежати»* [6, с. 166].

Особливу функцію виконують імперативи 2 особи однини у молитовній частині, яка є важливою структурною частиною казань Леонтія Карповича. Проповідник звертається до Ісуса Христа, Богородиці або інших святих із проханням про захист, милосердя, дозвіл славити, що в мовному аспекті забезпечують саме імперативні форми 2 особи множини: «***Предстань** теды нам, теплая предстателнице в жизни настоящей! **Не отступи** от нас, благоприятная помощнице, и в день исхода окаянъное нашей души з мъногогрешного тела! **Отжени** темьяны образы лукавых бесов [6, с. 248]; «***Здар** и нам недостойным (з неогоръненого милосердьдя Твоего) тых Твоих непребранных добр и щодробливых даров участниками быти. **Здар** от одробин того пребагатого столу Твоего ся наситити»* [6, с. 182].*

Імперативи 2 особи множини також вживав Леонтій Карпович у текстах для виконання їх основного завдання, однак функція цієї

форми дещо відрізняється. У цьому випадку відбувається відмежування особи проповідника від вірян, виявляється повчальний характер казання. Проповідник виступає в ролі наставника, а прихожанин повинен наслідувати його повчання: *«Вси теде маєте то уважати и о том ведати запевне, же што там на он час, тоє власне и тепер деется»* [6, с. 268]. *«А вы, христиане титулующися, до которых Христос Спас мовит: «Аще правда ваша не избудет паче книжников и фарысеов, не внидете во царство небесное» (Мф. 5:20), — если праве так жити не будете, абы самое житие ваше было кшталтом и прикладом иншим, если не будете так живота своего провадити, абы и самые иноверци, видечи честное житие ваше, прославляли Отца вашего, теде **лекайтеся** помсты и караня от Бога»* [6, с. 278]. Часто Леонтій Карпович використовує імператив 2 особи множини в логічному підсумку-настанові, що формується на основі тексту проповіді: *«До того не только дом свой душевный **очищайте**, але теж и **приздобляйте** его добродетельми, то ест постом, молитвами, милостынею»* [6, с. 278].

З огляду на ефективність комунікативного акту, можливість встановлення зв'язку між проповідником та вірянами, імператив 2 особи множини є не надто продуктивним, оскільки відсторонює постать проповідника, роз'єднує його з аудиторією. Однак вживання цієї форми є частотним. Показово, що метою проповідника є переконання, що значно відрізняється від примусу та маніпуляцій, адже тут присутнє право вибору [9]. Реципієнт сам вирішує, чи ця думка або аргумент є переконливими для нього. Виявом цього є аргументування тези, що є цитатою зі Святого Письма, а для доведення думки нерідко вдається до наведення прикладів, які оживлюють текст проповіді. Звідси можемо зробити припущення, що частотність форми імператива 2 особи множини зумовлена цитуванням Святого Письма, у якому ця форма представлена у великій кількості саме через його повчальний характер: *«И добро пред тым богоотец Давыд к тому все приводил и напоминал, мовячы: «**Хвалите** Бога въ святых Его», але не тут ся застановил, леч еще доложил и тых слов: «**Хвалите** Его въ утвержении сил Его» (Пс. 150:1)»* [6, с. 222].

Хоча за формою проповіді є монологічним текстом, казnodія має встановити комунікативний зв'язок з аудиторією. Імператив 1 особи множини вказує не тільки на всіх вірян-християн як єдине ціле, не виокремлюючи одного прихожанина як особистість, а й

долучає до цієї спільності самого автора. Ця форма є абсолютною протилежністю за функцією до імператива 2 особи множини. У такий спосіб проповідник знаходить шляхи для входження в довіру до своєї аудиторії, на основі чого вибудовується сприятлива настанова для засвоєння інформації як переконливої та правдивої: «*Если tedy, православные христиане, хотим того достигнуть, если тех даров Божских хотим статися участниками, tedy **приготовати и выхондожити** дом наш душевный **повиннисмо**, абысмо так вдячного и пожаданого гостя з реверницею и радостию великою приняли*» [6, с. 270].

Особливою є форма імператива 3 особи однини із часткою *нехай*, що хоч і характеризується певною відстороненістю та узагальненістю щодо реципієнта. Однак у випадку з казаннями Леонтія Карповича такий присудок поєднується з підметом *кожен із нас*, що дещо нівелює цю відстороненість і сприймається реципієнтом так само індивідуалізовано, як і форма 2 особи однини: «*Нехай tedy себе каждый з нас на уме своем и на сердцу то **имагинует**, же если бы за того веку был, которого Христос Спас наш под леты народитися рачил от Пресвятой и Преподобной Марии*» [6, с. 268].

У контексті казання як мовленнєвого акту ми можемо визначити ментальні та соціальні дієслова [1]. У текстах Леонтія Карповича представлені ментальні («слухати», «знати», «имагинувати», які активізують мисленнєві та сприйняттєві процеси аудиторії) і соціальні дієслова в імперативній формі (спонукають до вчинку: «предстати», «отступити», «очищати», «приготовати» тощо).

Отже, наше дослідження дозволяє зробити такі висновки щодо текстотвірних функцій імперативів у казаннях Леонтія Карповича:

- 1 особа множини встановлює зв'язок між проповідником та вірянами, акцентує на їх єдності, викликає почуття довіри, чим сприяє кращому сприйняттю слова Божого, переданого проповідником;
- 2 особа однини безпосередньо впливає на реципієнта та закликає до дії, формує діалог між казною і вірянами попри монологічність тексту за своєю природою; також є основою творення молитовної частини, у якій автор просить Бога, Богородицю, святих про захист, помилювання та дозвіл для уславлення;
- 2 особа множини відмежовує проповідника від прихожан, творить образ наставника, чим посилює його вплив; форма є

частотною завдяки цитуванню Святого Письма, якому вона є притаманною через його повчальний характер;

- 3 особа однини є особливою, оскільки вона має за семантикою певну відстороненість та узагальнення, однак можлива індивідуалізація посилу завдяки особливостям вираження підмета;
- проповідник вживав імперативи переважно в прикінцевій частині нарації казання (коли вдається до пояснення певних сюжетів та цитат, наприклад, зі Святого Письма), а також у конклюдії (найбільше — у молитовній частині казання).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Азадова Н. А.* Сопоставительное исследование перформативного глагола (на материале лезгинского, русского и английского языков): автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.20. Махачкала, 2007. 25 с.
2. *Азовцева С. В.* «Слово на Вознесєніє Господнє» Антонія Радивиловського як приклад барокової проповіді. *Філологічні трактати*. 2014. Т. 6, № 2. С. 64–68.
3. *Бацевич Ф. С.* Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ. ВЦ «Академія» 2004. 344 с.
4. *Біда К.* Іоанікій Галятівський і його «Ключ розуміння». Рим, 1975. 527 с.
5. *Зелінська О. Ю.* Українська барокова проповідь: мовний світ і культурні витоки: монографія. Київ. Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2013. 421 с.
6. *Левішун Л. В.* Леонтий Карпович. Жизнь и творчество. Минск: Экономпресс, 2001. 288 с.
7. *Матушек О. Ю.* Українська проповідь XVII століття як «дія за допомогою слів». *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка*. 2010. Вип. 30. С. 67–76.
8. *Маслов С.* Наука Леонтія Карповича в неділю перед Різдвом. Записки Українського наукового товариства в Києві. Кн. 2. 1908. С. 117–141.
9. *Мечковская Н. Б.* Язык и религия. Лекции по филологии и истории религии. Москва, 1998. 352 с.
10. *Олешко Ю. Л.* Комунікативні стратегії і тактики староукраїнської проповіді XVII ст. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2015. Вип. 51. С. 351–356.
11. *Олешко Ю. Л.* Староукраїнська проповідь XVII ст. у комунікативно-когнітивному вимірі: дис. канд. філ. наук : 10.02.01. Київ, 2016. 214 с.

12. *Остин Дж. Л.* Слово как действие. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 17. Москва: Прогресс, 1989. С. 22–129.

13. *Ченіга І. П.* Початки барокового проповідництва в українському письменстві. *Мовознавство*. 1996. № 6. С. 25–30.

14. *Чуба Г.* Мовні засоби впливу на слухача в українських учительних євангеліях кінця XVI ст. Християнство й українська мова : матеріали наукової конференції. Київ, 5–6 жовтня 2000 року. Вид-во Львівської богословської академії, 2000. С. 449–461.

15. *Шевчук І.* Імператив у односкладних реченнях староукраїнської мови. *Волинь-Житомирщина*. Вип. 16. Житомир, 2007. С. 77–84.

16. *Шевчук І.* Становлення аналітичних імперативних форм староукраїнської мови. Вісник Черкаського університету. Серія “Філологічні науки”. Вип. 42. Черкаси, 2002. С. 30–36.

*Asieieva T. O., Master Student,
Master Student, Institut of Philology of
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

TEXT-FORMING FUNCTIONS OF IMPERATIVES IN LEONTII KARPOVYCH'S SERMONS

In this article we study the texts of Leontii Karpovych in the context of a new type of sermon — the baroque sermon of the 17th century. The seventeenth century is notable for the fact that the aesthetics of the Baroque brought Ukrainian religious literature to a qualitatively new level, enriched it with many original compositions. In this context, we emphasize the figure of Leontii Karpovych, as in his work the features of a new type of sermon are beginning to be clearly pronounced, although the first texts date back to 1617. In order to form the views of believers and to enshrine in their minds religious teachings, to convey to them the word of God, the preacher must be able to use language resources skillfully that will help to achieve the goal. We analyze the functions of imperative forms of verbs in Leontii Karpovych's baroque sermons. The sermon is studied as a communicative act between the preacher and the recipient. In the article we study the peculiarities of the functioning of grammatical categories of person and number in the text of Leontii Karpovych's sermon. We put emphasis on the use of imperative forms in accordance with the structural canon of the baroque sermon of the 17th century (the structure of the sermon consists of exordium, narration, and conclusion). Also, we investigate the functioning of

performative verbs (mental and social) because the sermon, as a genre of religious literature, is based on the act of communication of the preacher with the audience. We analyze the consequences of using certain forms of imperatives (rapprochement with the audience, separation from the audience, the formation of a call to action, the actualization of the role of the preacher as a mentor), and the productivity of these forms.

Keywords: *imperative, influence, communicative act, preacher, recipient, baroque sermon, Leontii Karpovych.*

REFERENCES

1. Azadova, N. A. (2007). Sopostavitel'noye issledovaniye performativnogo glagola (na materiale lezghinskogo, russkogo i anglijskogoazykov) [Comparative study of a performative verb (based on the Lezghin, Russian and English languages): avtoref. dis. kand. filol. nauk: 10.02.20. Mahachkala, 25 s. [in Russian].
2. Azovtseva, S. V. (2014). «Slovo na Vozneseniie Hospodnie» Antoniiia Radyvylovskoho yak pryklad barokovoi propovidi «Slovo na Vozneseniie Hospodnie» by Antonii Radyvylovskyy as an example of a baroque sermon]. *Filolohichni traktaty*. T. 6, № 2. S. 64–68 [in Ukrainian].
3. Batsyevych, F. S. (2004). Osnovy komunikativnoi linhvistyky [Fundamentals of communicative linguistics] : pidruchnyk. Kyiv. VCz «Akademiia», 344 s. [in Ukrainian].
4. Bida, K. (1975). Ioanykii Galiatovskyy i ioho «Kliuch rozuminnia» [Ioanykii Galiatovskyy and his «Key to Understanding»]. Rym, 527 s. [in Ukrainian].
5. Zelinska, O. Yu. (2013). Ukrainska barokova propovid: movnyi svit i kulturni vytoky [Ukrainian baroque sermon: language world and cultural origins]: monohrafiia. Kyiv. Vydavnychy Dim Dmyra Burago, 421 s. [in Ukrainian].
6. Levshun, L. V. (2001). Leontii Karpovich. Zhizn i tvorchestvo [Leontii Karpovich. Life and art]. Minsk: Ekonompress, 288 s. [in Russian].
7. Matushek, O. Yu. (2010). Ukrainska propovid XVII stolittia yak «diia za dopomogoiu sliv» [Ukrainian sermon of the XVII century as «action with the help of words»]. *Naukovi zapysky TNPU im. V. Hnatiuka*. Vyp. 30, s. 67–76. [in Ukrainian].
8. Maslov, S. (1908). Nauka Leontii Karpovycha v nediliu pered Rizd-vom [Leontii Karpovych's sermon on the Sunday before Christmas]. *Zapysky Ukrainskoho naukovogo tovarystva v Kyievi*. Kn. 2. S. 117–141. [in Ukrainian].

9. *Mechkovskaya, N. B.* (1998). Yazyk i religiya [Language and religion]. Lektsii po filologii i istorii religii. Moskva, 352 s. [in Russian].
10. *Oleshko, Yu. L.* (2015). Komunikatyvni strategii i taktyky staroukrainskoi propovidi XVII st. [Communicative strategies and tactics of the Old Ukrainian sermon of the XVII century]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu*. Vyp. 51. S. 351–356. [in Ukrainian].
11. *Oleshko, Yu. L.* (2016). Staroukrainska propovid XVII st. u komunikativno-kohnitivnomu vymiri [Old Ukrainian sermon of the 17th century in the communicative-cognitive aspect]: dys. kand. fil. nauk : 10.02.01. Kyiv, 214 s. [in Ukrainian].
12. *Ostin, Dzh. L.* (1989). Slovo kak deistvie [How to do things with words]. *Novoe v zarubezhnoi lingvistike*. Vyp. 17. Moskva: Progress, s. 22–129. [in Russian].
13. *Chepitha, I. P.* (1996). Pochatky barokovoho propovidnytsztva v ukrainskomu pysmenstvi [The beginnings of baroque preaching in Ukrainian literature]. *Movoznavstvo*. Vyp. 6. S. 25–30. [in Ukrainian].
14. *Chuba, H.* (2000). Movni zasoby vplyvu na slukhacha v ukrainskykh uchytelnykh yevanheliakh kintsia XVI st. [Linguistic means of influencing the listener in the Ukrainian Yevanheliye Uchytel'ne of the end of the 16th century]. *Khrystyianstvo i ukrainska mova : materialy naukovoï konferentsii*. Kyiv, 5–6 zhovtnia 2000 roku. Vyd-vo Lvivskoi bohoslavskoi akademii, S. 449–461. [in Ukrainian].
15. *Shevchuk, I.* (2007). Imperatyv u odnoskladnykh rechenniakh staroukrainskoi movy [Imperative in one-member sentences of the Old Ukrainian language]. *Volyn — Zhytomyrshhyna*. Vyp. 16. Zhytomyr, S. 77–84. [in Ukrainian].
16. *Shevchuk, I.* (2002). Stanovlennia analitychnykh imperatyvnykh form staroukrainskoi movy [Formation of analytical imperative forms of the Old Ukrainian language]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriiia «Filolohichni nauky»*. Vyp. 42. Cherkasy, s. 30–36. [in Ukrainian].